

In deze rubriek komen onderzoekers aan het woord over participerende observatie. Zij doen verslag van hun eigen ervaringen en inzichten en volgen daarbij het spoor dat antropoloog Bronislaw Malinowski begin vorige eeuw uitzette. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Joost Beuving: j.beuving@maw.ru.nl.

Voetbalfans als verbeelde gemeenschap?

Wiebke Lansing*

In februari 2015 vertrok ik naar Duitsland voor mijn antropologisch masteronderzoek. Gedurende drie maanden veldwerk was ik van plan om te kijken naar de wereld van voetbalfans van Borussia Dortmund. Voordat ik vertrok naar mijn onderzoeksbestemming had ik daarover een in Duitsland veelbekeken documentaire gezien. Daarin werd het leven van Borussiafans belicht die zich op de Zuidtribune van het stadion bevinden: de harde kern van de fans. De documentaire liet een grote diversiteit onder deze groepering zien, een allegaartje van werklozen, managers van topbedrijven, wetenschappers werkzaam aan de lokale universiteit, migranten, enzovoort. De centrale stelling van de documentaire was dat op de Zuidtribune allerlei fans verbonden raken met elkaar die buiten het voetbal geen contact met elkaar hebben.

Op basis van de documentaire besloot ik om na te gaan hoe voetbalfans in Dortmund ook buiten het stadion verbonden zijn met elkaar. Op die manier hoopte ik meer inzicht te krijgen in wat sociale theoretici als Benedict Anderson de *imagined community*, oftewel de verbeelde gemeenschap, van voetbalfans noemen (Anderson, 1983). Daarvoor was het nodig om zowel te kijken naar wat er in het stadion gebeurt als naar de sociale dynamiek erbuiten. Daarbij was ik in het bijzonder geïnteresseerd in de grenzen van deze gemeenschap, een thema dat in de discussies erover niet altijd evenveel aandacht krijgt.

Met dit idee begon ik aan de eerste dagen van mijn veldonderzoek in Dortmund. Om toegang te krijgen tot het veld besloot ik eerst om in kroegen voetbal te gaan kijken. Hier raakte ik in contact met verschillende voetbalfans en het viel meteen op dat ze erg vriendelijk tegen mij waren. Zo vond ik me al op de derde dag van mijn veldwerk terug in een voetbalkroeg tussen allerlei verschillende fans die in clubkleding naar de tv keken waarop de wedstrijd getoond werd, daarbij bier dronken en tegen het beeldscherm schreeuwden. Ook kreeg ik via via een aantal contacten doorgestuurd van fans die bereid waren een aantal van mijn vragen te beantwoorden over hun leven als Borussiafan.

Door voetbal te kijken met fans en door met hen te praten kreeg ik in de eerste dagen en weken van mijn veldwerk het idee dat voetbal inderdaad een soort

* Wiebke Lansing MA studeerde recent af als antropoloog aan de Radboud Universiteit Nijmegen. E-mail: wiebke.lansing@gmail.com.

gemeenschap creëert. Verschillende fans kwamen bij elkaar om voetbal te kijken, hun favoriete team te ondersteunen en samen bier te drinken. Een andere indicatie was dat ik als buitenstaander snel werd opgenomen in hun kringen, waarbij ik betrokken werd in gesprekken over de beste tactiek, de nieuwe trainer of de tegenstander. Terwijl Duitsers over het algemeen bekendstaan om hun geslotenheid en soms zelfs afstandelijkheid tegenover buitenstaanders, werd ik met open armen ontvangen. Voetbal vormde de basis van alle gesprekken. Andere indicatoren van gezamenlijkheid waren de gedeelde materiële cultuur – de clubkleding, het dragen van vlaggen bij prominente wedstrijden – en het delen van sterke emoties bij winst of verlies.

Het vervolg van mijn onderzoek leverde echter een ander beeld op. Tijdens de tweede maand van het veldwerk raakte ik toevallig in contact met rechts-radicalen voetbalfans. Door ook met hen te spreken ontwikkelde ik een veel gedifferentieerder beeld van de verbeelde gemeenschap van de Borussiafans. Leden uit deze rechts-radicalen groep voelen zich weliswaar sterk betrokken bij de Dortmundse voetbalclub, maar ervaren geen binding met andere Borussiafans. Net als andere fans volgen ze de voetbalwedstrijden van de club intensief, en hebben ze vaak een seizoenskaart. Tegelijkertijd sluiten de rechts-radicalen fans mensen uit met een andere etnische achtergrond, en hebben ze grote moeite met bijvoorbeeld homoseksualiteit. Ze beschouwen zichzelf als de meest prominente fangroep – een overtuiging die overigens weinig weerklank vindt onder andere Borussiafans.

De ontmoeting met de Borussiafans van de rechtervleugel bracht me tot een complexer begrip van *imagined communities* dan ik in het begin van het onderzoek had verondersteld. Door vooral kritisch te kijken naar de fans die samen naar het voetbal kijken en die gesprekken aangaan over voetbal, viel het me op dat de verbeelde gemeenschap wel bestaat op een oppervlakkig niveau, maar dat er zodra je de diepte ingaat, eigenlijk weinig van het gevoel van gemeenschappelijkheid overblijft. Om dit beter te duiden bleek het nodig om te differentiëren op basis van de situaties waarin specifieke groepen voetbalfans samenkomen. Op sommige momenten manifesteert de verbeelde gemeenschap van voetbalfans zich nadrukkelijker dan op andere momenten.

Een kenmerkende situatie deed zich geregeld voor in de kroegen in Dortmund. Terwijl de voetbalfans vaak in hun eigen groepje bleven zitten, vlogen onbekenden elkaar in de armen zodra hun eigen team een doelpunt scoorde. Werd er geen doelpunt gescoord tijdens een wedstrijd, dan bleven de fans meer in hun eigen groepje zonder dat er contact was met andere groepjes Borussiafans. Gesprekken bevestigden dit patroon: de fans kijken liever met een klein groepje bekenden (dat wil zeggen personen met wie ook contact bestaat buiten de wereld van het voetbal) voetbal dan samen met allemaal fans die ze niet persoonlijk kennen.

Eenzelfde soort onderscheid doet zich voor bij de rituelen en tradities op een wedstrijddag. Enerzijds vormen deze een belangrijk ingrediënt van de gedeelde voetbalwereld. Het samen zingen tijdens de wedstrijd en het roepen van de namen van de spelers net voordat de wedstrijd begint, roepen sterke emoties op. Fans beweren geregeld zelfs kippenvel te krijgen vanwege het indrukwekkende karakter ervan. Volgens hen bestaat er tijdens deze gezamenlijke rituelen geen onderscheid tussen de verschillende fangroepen.

Toch is er ook tegenstrijdig bewijs. Op wedstrijddagen lopen de fans vanuit het centrum van Dortmund naar het stadion. Deze traditie is een vast bestanddeel als de club thuis speelt. In tegenstelling tot het ritueel van zingen is de wandeling naar het stadion niet verbonden met een gevoel van saamhorigheid. Iedereen gaat in zijn (of haar) eigen groepje naar het stadion en mijn observaties laten zien dat de fans tijdens de wandeling nauwelijks interactie met elkaar hebben. Sterker nog, er is vaak grote ergernis over fans die al te veel alcohol hebben gedronken of die te langzaam lopen. De saamhorigheid die er tijdens het zingen en het roepen van namen bestaat, blijkt tijdens de wandeling van en naar het stadion minder sterk. Dit bevestigde mijn eerdere idee dat de term verbeelde gemeenschap niet dynamisch genoeg is om alle situaties afdoende te beschrijven.

Maar er is ook sterker bewijs dat de verbeelde gemeenschapstheorie nog scherper weerspreekt. De animositeit en soms rivaliteit tussen de verschillende fangroepen in het stadion vormt daarvan de kern. Terwijl het in eerste instantie lijkt alsof alle Borussiafans allemaal achter hun team staan tijdens een wedstrijd, zie je op verschillende niveaus een meer geschakeerd beeld. Allereerst is er het grote verschil tussen fans die zitten en degenen die staan. Staande fans beschouwen zittende fans als mooiweersupporters en niet als echte fans – zoals zijzelf. Daarnaast strijden staande fans om de beste positie in het toeschouwersblok om het spel zo goed mogelijk te kunnen volgen. De centrale, meest prominente blokken worden ingenomen door de fans die zichzelf helemaal bovenaan in de hiërarchie zien en die vinden dat alleen zij de echte fans zijn. Deze hiërarchieën en het daaruit resulterend gevoel van animositeit tussen fangroepen doorkruisen het gevoel van saamhorigheid dat de verbeelde gemeenschap kenmerkt.

Deze voorbeelden laten zien dat er rafelranden te onderscheiden zijn in het gevoel van gemeenschappelijkheid bij voetbalfans. Mijn observaties, kort samengevat in dit artikel (voor de langere versie, zie Lansing, 2015), zijn representatief voor de situaties die ik tegenkwam tijdens het veldwerk. Fans die in eerste instantie het ideaal van gezamenlijkheid belichamen, maken bij nauwkeuriger inspectie scherp onderscheid in wie er bij hun gemeenschap hoort en wie niet. Dit was het duidelijkst met rechts-radicalen fans, maar ook niet-politieke ideologische factoren, zoals inkomen en (etnische) afkomst, blijken daarin bepalend. Achter de façade van het fan-zijn van Borussia Dortmund blijkt een meer geschakeerde werkelijkheid schuil te gaan.

De conclusie van mijn masteronderzoek is dan ook dat het begrip *imagined community*, ofschoon in brede, academische kringen omarmd, maar gedeeltelijk de wereld van de Borussiafans duidt. Wat hen onderscheidt – sociaal, economisch en ideologisch – blijkt uiteindelijk een veel sterkere kracht te zijn dan wat hen bindt als fans. Wat gemeenschappelijk is, toont zich tijdens momenten van grote emotie rondom de wedstrijden. Het laat zien dat fan zijn van een voetbalclub een deelidentiteit is: een buitenschil van gemeenschappelijkheid die uiteindelijk zwakker is dan identificatie met de directe leefgemeenschap van familie en belangrijke anderen.

Literatuur

- Anderson, B. (1983). *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. New York: Verso.
- Lansing, W. (2015). *Football fan communities. The case of Borussia Dortmund*. Masterscriptie Radboud Universiteit Nijmegen.